

B.K. XAMDAMOV

AUDITNING XALQARO STANDARTLARI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

HAMDAMOV B.Q.

**AUDITNING XALQARO
STANDARTLARI**

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan darslik sifatida tavsiya etilgan

**TOSHKENT
«IQTISOD-MOLIYA»
2021**

UO'K: 330(075.8)

KBK: 65.9(0)-98ya73

**Hamdamov B.Q. Auditning xalqaro standartlari. Darslik. -T.:
Toshkent moliya instituti, 2021 yil. 248 bet.**

«Auditning xalqaro standartlari» nomli mazkur darslik oliy ta'limning iqtisodiyot yo'nalishidagi bakalavriat talabalari va magistrantlar uchun mo'ljallangan bo'lib, unda auditning xalqaro standartlari izlanish predmeti sifatida ko'rib chiqilgan. Darslikda O'zbekiston Respublikasining nazorat tizimi tahlil qilinib unda tashqi audit, taftish va ichki audit tizimlari qiyosiy jihatdan o'rganilgan. Darslik Xalqaro audit va ishonch bildirish standartlari Kengashining (XAIIBSK) sifat nazorati, audit, ko'rib chiqish, boshqa ishonch bildirish va turdosh xizmatlar bo'yicha standartlari, atamalar glossariysi va xalqaro standartlarga muqaddima, hamda to'la vakolatli bo'lmagan Xalqaro audit amaliyoti izohlarini (XAAI) talqin qilgan. Auditning xalqaro standartlarini O'zbekiston Respublikasida joriy qilish masalalari atroflichi yoritilgan.

Shunindek, darslik AM-FZ-20190813110 "O'zbekistonda auditning xalqaro standartlari asosida innovatsion audit xizmatlarini yaratish" mavzusidagi amaliy granti doirasida yaratilgan.

Taqrizchilar:

i.f.d., professor Karimov A.A.

i.f.d., professor Ilxomov Sh.I.

ISBN: 978-9943-13-902-2

© B.Q. Hamdamov 2020

© «IQTISOD-MOLIYA», 2020

УДК: 330(075.8)

ББК: 65.9(0)-98уа73

Хамдамов Б.К. Международные стандарты аудита. Учебник. -Т.: Тошкентский финансовый институт, 2021 год. 248 стр.

В настоящем учебнике как предмет исследования изучается положение Международных стандартов аудита и предназначен для бакалавров и магистров экономических вузов, слушателей системы послевузовского образования в области аудита. В учебнике сравнительно изучены аудит, ревизия и внутренний аудит и проанализирована система контроля Республики Узбекистан. Учебник освещает Сборник международных положений по аудиту, подтверждению достоверности информации и этики (НІААЕР), стандарты по контролю качества, по сопутствующим услугам, по обзорной проверке, глоссарий а так же положения по международной аудиторской практике (ІАPС). Всесторонне изучены вопросы внедрения Международных стандартов аудита в Республике Узбекистан.

Учебник также разработан в рамках практического гранта АМ-ЕZ-20190813110 «Создание инновационных аудиторских услуг в Узбекистане на основе международных стандартов аудита».

Рецензенты :

д.э.н., профессор Каримов А.А.

д.э.н., профессор Илхомов Ш.И.

ISBN: 978-9943-13-902-2

© Б.К. Хамдамов 2020

© «ІQTISOD-MOILYA», 2020

UDC: 330(075.8)

LBC: 65.9(0)-98ya73

Hamdamov B.K. International Standards on Auditing. Textbook. –T.: Tashkent Institute of Finance, 2021. 248 pages.

The textbook “International Standards on Auditing” designed to bachelors’ and masters’ students of economy in the higher education, which sees the international standards on auditing as the subject matter of research. The textbook comparatively analyzes the external audit, revision and internal audit systems by analyzing controls systems of the Republic of Uzbekistan. While preparing the textbook Standards of Quality Controls, Standards on Auditing, Standards on Review Engagements, Standards on Assurance Engagements and Standards on Related Services, Glossary and introduction to international standards, and International auditing practice notes were widely used. Issues of implementing the International Standards on Auditing in the Republic of Uzbekistan were covered detailed.

Reviewers:

Doctor of Economics Karimov A.A.

Doctor of Economics Ilkhomov Sh.I.

ISBN: 978-9943-13-902-2

© B.K. Hamdamov 2020

© «IQTISOD-MOLIYA», 2020

Kirish

Xalqaro diferentsiyatsiyalashgan, ko'p ukladli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy nazoratning vazifalari kengayib boradi. Bunda Davlat nazorati, ya'ni barcha xokimiyat tuzilmalarining nazorat organlari faoliyatlari uyg'unlashtirilishi kerak. Shuningdek mustaqil nazorat bo'lgan audit tizimini ham rivojlantirish zarur.

O'zbekiston Respublikasida bozor iqtisodiyoti talablaridagi soliq, byudjet, bank tizimi hamda bozorga hizmat qiluvchi infratuzilmalar faoliyati yo'lga qo'yilganligi xorijiy mamlakatlar sarmoyalarining kirib kelishiga zamin bo'lib, ko'plab yangi mahsulotlar ishlab chiqarishga va ish joylari tashkil etilishiga asos bo'lmoqda. Shu bilan birga, o'z kapitalini O'zbekiston iqtisodiyotiga joylashtirmoqchi bo'layotgan xorijiy investorlar oldida ishonchli sherik tanlash va ularning moliyaviy holatini aniq baholash kabi jihatlar muammoli bo'lib turibdi.

Iqtisodiyoti yuqori darajada rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki moliyaviy nazorat tizimida auditning o'rni, auditor va mijoz o'rtasidagi o'zaro munosabatlar kengayib bormoqda. Iqtisodiyotni boshqarishdagi o'zgarishlar auditorlardan o'z malakalarini muntazam oshirib borishni talab qilmoqda, aks holda, auditor vazifalarini bajarishda tavakkalchilik darajasining yuqori bo'lishiga olib kelishi mumkin. Bu, o'z navbatida, auditorlik firmalari zimmasiga noto'g'ri ma'lumot berganligi sababli moddiy javobgarlikni qo'yadi. Rivojlangan davlatlarda auditning hozirgi bosqichi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tavakkalchilikka asoslangan bo'lib, iloji boricha kamchiliklarga yo'l qo'ymaslik va ularning oldini olishni o'z ichiga oldi.

Yuqorida keltirilgan masalalarning yechimi avvalo xalqaro hisob va auditorlik standartlarini O'zbekistonda qo'llash, auditorlik mezon va standartlarini amaliyotga keng tatbiq etish orqali ularni takomillashtirish borasida izlanishlar olib borishdan iborat.

O'zbekiston iqtisodiyoti tuzilmalarida moliyaviy nazorat munosabatlarini rivojlantirish, auditorlik tekshirishlarini kengaytirish va ularni bozor iqtisodiyoti qoidalariga muvofiq tashkil etish iqtisodiy

islohotlarning samaradorligini oshirishda muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Xalqaro buxgalterlar federatsiyasi (XBF) xalqaro darajada e'tirof etilgan standartlarni ishlab chiqadi va amalga kiritib keladi. Bunday choralar investorlar va boshqa manfaatdor taraflar tomonidan qabul qilinadigan qarorlar uchun asos bo'ladigan ma'lumotlarning ishonchlik darajasini oshirish imkonini beradi.

Shu bois, XBF standartlarni o'rnatadigan quyidagi to'rtta mustaqil kengash faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi: Xalqaro audit va ishonch bildirish standartlari Kengashi (IAASB), Buxgalterlik ta'limning xalqaro standartlari bo'yicha Kengash (IAESB), Buxgalterlar uchun xalqaro axloq standartlari bo'yicha Kengash (IESBA) va Davlat sektoridagi buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari bo'yicha Kengash (IPSASB). Hisob va audit standartlarini o'rnatadigan mustaqil kengashlar jamiyat manfaatlarida yuqori sifatli, ochiq va samarali ishlab chiqilishini ta'minlaydigan, aniq belgilangan, tegishli jarayonga rioya qiladilar. Bu standartlarni belgilash bo'yicha mustaqil kengashlar jamiyat manfaatlarini ifoda etadigan keng jamoatchilik vakillari hisoblanadigan Maslahat guruhlariga egadirlar. Mazkur kengashlar quyidagi hujjatlarni chop etadilar:

- Professional buxgalterlar uchun axloq kodeksi
- Audit, ko'rib chiqish, ishonch bildirish bo'yicha boshqa xizmatlar va turdosh xizmatlarning xalqaro standartlari
- Sifat nazorati bo'yicha xalqaro standart
- Ta'limning xalqaro standartlari
- Davlat sektoridagi buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari

XBF tegishli ko'rsatmalarni ishlab chiqadi va professional buxgalterlar biznesda ishlashi uchun zarur bo'lgan resurslarni tarqatishga ko'maklashadi. Shuningdek u kichik va o'rta korxonalar hamda kichik va o'rta biznesda band bo'lgan buxgalter-amaliyotchilar (SMP) ga, shuningdek jahon iqtisodiyotida muhim rol o'ynaydigan, rivojlanayotgan mamlakatlarga tegishli bo'lgan masalalarni yechish bilan shug'ullanadigan guruhlarni ham tashkil etgan.

Sohada ishlayotgan professional buxgalterlar Qo'mitasi (PAIB) tijorat, sanoat, moliyaviy xizmatlar, ta'lim, davlat va notijorat sektorlarida ishlaydigan butun jahon professional buxgalterlari va XBFning a'zolariga xizmat ko'rsatadi. Uning maqsadlari tashkilotlar va ularning hissadorlari uchun qiymat yaratish, saqlash va hisobot berishda professional buxgalterlarning muhim roli to'g'risida xabardorlikni oshirish yo'li bilan sohada ishlayotgan professional buxgalterlarning qadrini ko'tarish va hissa qo'shish.

Qo'mita xalqaro standartlarni ishlab chiquvchilar ishiga kichik va o'rta biznes (KO'B) hamda kichik va o'rta biznesda band bo'lgan buxgalter-amaliyotchilar(KO'BBA) ning nuqta nazaridan bevosita hissa qo'shadi va ishlab chiqilgan standartlar bunday KO'B/KO'BBA uchun o'rinli va mutanosib bo'lishini ta'minlaydi.

Professional buxgalterlik tashkilotini rivojlantirish bo'yicha qo'mitaning e'tibori rivojlanayotgan mamlakatlarda kuchli professional buxgalterlik tashkilotlarining rivojlanishida ular duch keladigan muammolarni yechishga qaratilgan. U rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlardagi buxgalteriya hisobi to'g'risida xabardorlikni oshirishni ilgari suradigan, rasmiy kasb ehtiyojlariga e'tiborni qaratadigan, va rasmiy kasb olib kelishi mumkin bo'lgan iqtisodiy va ijtimoiy foydani ko'rsata oladigan shaxslarni birlashtiradi.

Transmilliy auditorlar qo'mitasi firmalar forumi (FoF)ning ijrochi organi sifatida o'z faoliyatini amalga oshiradi. Ushbu forum transmilliy auditlarni bajaruvchi auditorlik tashkilotlari (firmalari) xalqaro tarmoqlarining uyushmasidir. Qo'mita Forum va XBF o'rtasida rasmiy aloqalarni ta'minlaydi va Forum a'zolari xalqaro audit amaliyotida yuqori sifatli standartlarga rioya etishini rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Mazkur darslikni yaratilishida auditning xalqaro standartlari, buxgalteriya va byudjet hisobini tashkil etishga oid qonun, me'yori-huquqiy hujjatlar hamda boshqa tegishli manbaalardan keng foydalanildi.

1 BOB. AUDIT XALQARO STANDARTLARINING AHAMIYATI VA VAZIFALARI.

1.1. Auditning shakllanishi va turlari

Bozor iqtisodi turli mulkchilik asosida vujudga keladi. Bunday sharoitda ish yuritish uchun sifatli, aniq va hisoblashga moyil ma'lumot o'ta muhimdir. Umuman olganda XXI asr bu ma'lumotlar asri bo'lishi muqarrar. Ya'ni bu omilga iqtisodiy barqarorlik, samaradorlik va sifatli ish yuritish ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. Iqtisodiy ma'lumotga baho berish, uni kelib chiqish manbalarini tekshirish uchun auditorlik nazoratining o'zni ajralib turadi.

Auditlik nazorati mohiyati, maqsadi va vazifalarini chuqurroq anglab yetish uchun audit taraqqiyoti tarixiga nazar tashlash zarur. Agarda auditga moliyaviy nazorat sifatida qaralsa, birinchi bo'lib auditorlik tizimini Xitoy yaratgan. Eski Xitoy yozuvlarining ma'lumot berishicha, eramizdan avvalgi 700 yilda davlat puli va mulkidan foydalanish huquqiga ega bo'lgan hokimiyat amaldorlarini nazorat qilish uchun Bosh auditor lavozimi mavjud bo'lgan. Hokimiyat auditorlarining majburiyati, huquqi va shakllari suloladan-sulolaga qarab o'zgarib turgan. 1983 yil Xitoy yangi Konstitutsiyasining 91-moddasiga asosan Davlat auditorlik ma'muriyati tashkil qilindi.

O'rta asrlardan boshlab yevropada hokimiyat shartnomalarini turli javobgarlar tomonidan tasdiqlab, qayd etish odat tusiga kirdi va shu yo'sinda asta-sekin buxgalteriya hisobi va nazorat shakllana boshladi, XIV asrda ikki yoqlama yozish usuli paydo bo'ldi va mulk yo'nalishi ustidan nazorat kuchaydi.

Ko'plab mamlakatlar iqtisodida aksionerlik jamiyatlari paydo bo'la boshladi. Albatta, bunday sharoit moliyaviy inqirozlarni ham chetlab o'tmadi va investorlar manfaatlarini himoya qila oladigan buxgalteriya-eksperimentlariga talab oshdi. Angliya parlamenti vaziantni nazorat qilib turish uchun zarur qonunlar to'plamini qabul qildi. Bularning hammasi auditorlar buxgalteriya hisobi va hisobotlarning haqqoniyligini nazorat qilishga qaratdi.

Qo'shma korxonalarining vujudga kelishi audit taraqqiyotida muhim rol o'ynadi. Auditor mulkdor oldida javobgar bo'lib qoldi va balans bog'liqligi qonun va qoidalarga mosligini tasdiqlab, haqqoniy baho berish kerak edi. Shu davrlarda konsolidatsiyalashgan balanslar ham vujudga keldi va ichki audit lavozimlari paydo bo'ldi. Ularning asosiy faoliyati buxgalteriya xizmatini nazorat qilish bo'lib, asosiy e'tibor pul mablag'lariga qaratildi. Shu sababli XIX asr oxiri va XX asr boshlarida tashqi auditorlarda tanlab olib, tekshirish usullarini qo'llash rivoj topdi.

Auditning gurrkirab rivojlanishi 1930 yildagi chuqur iqtisodiy tanglikdan so'nggi davrlarga to'g'ri keladi. Masalan, AQShda 1932 yilda «Qimmatli qog'ozlar haqiqiyliigi to'g'risida Dalolatnoma (AKT)» qabul qilindi. Bu aktsiya va obligatsiyalar chiqarib, turi shtatlarda faoliyat ko'rsatadigan xususiy korporatsiyalarni mustaqil auditdan o'tkazishni tartibga soluvchi birinchi federal qonun edi. 1939 yildan boshlab buxgalterlarning Amerika instituti izlanishlar byulleteni va audit muolajalariga taalluqli hisobotlarni chop eta boshladi - bu auditni standartlashtirishga tegishli birinchi rasmiy hujjat edi.

Ikkinchi Jahon urushidan so'ng butun jahonda iqtisodiy faoliyatni auditsiz tasavvur qilib bo'lmay qoldi. Albatta, umumiy qabul qilingan buxgalteriya hisobi va audit tamoyillari to'ldirildi. Buxgalterlarning Amerika Instituti «Umumiy qabul qilingan audit standartlari»ni tasdiqladi va Ichki taftishchilar instituti «Ichki taftishchi majburiyatlari»ni chop etdi.

AQShda 1973 yildan boshlab moliyaviy hisob standartlari bo'yicha kengash tashkil qilindi. Amerika diplomlangan auditorlar instituti a'zolari soni 70 ming kishidan oshdi va auditorlarning javobgarligi ham kengaydi. Standartlarga rioya qilmagan auditorlarni diplomlangan auditorlar safidan chiqarish choralarini ko'rildi. Masalan, Amerika xolis buxgalterlar instituti auditorlik xulosalarining haqiqiyliigini tekshirib, alohida a'zolari institut tarkibidan chiqarish bo'yicha qarorlar qabul qilish huquqiga ega edi. Auditorlarning kasbiy etik me'yorlari ishlab chiqildi. Hozirgi kunda AQSh da 100 mingdan ortiq diplomlangan auditorlar faoliyat ko'rsatmoqda.

1960 yillardan boshlab hisob vazifalarini bajarish uchun hisoblash texnikasidan foydalanila boshlandi. 1976 yildan auditor kasbida

«Ma'lumot tizimi auditori» ixtisosligi paydo bo'ldi. Bu sohada birinchi standart 1987 yilda chop etildi.

Ikkinchi jahon urushidan so'ng auditorlik firmalarining baynalminallashuvi boshlandi va bunga asosiy sabab AQSh sanoatining kengayishi bo'ldi. Bu jarayon davomida milliy va baynalminal korxonalar birgalikda shartnomalar asosida ish ko'ra boshladi. Birinchi navbatda Amerika va Britaniya korxonalari birlashdi. «Katta sakkizlik» deb nomlangan bu auditorlik kompaniyalari audit xizmati bozorida asosiy o'rinni egallaydi.

Keyinchalik birlashuvlar oqibatida, ya'ni 1980 yillarning oxiri va 1990 yillarning boshlarida, «Ernest va Vinni» ning «Artur Yang va Ko» bilan, «Delayt Xasnins va Sellz» ning «Tach Ross va Ko» kompaniyalari bilan qo'shilishi «Katta oltilik»ni vujudga keltirdi. Bu integratsiyalashuv katta iqtisodiy samara keltirish bilan birga transnatsional kompaniyalarni tekshirish imkoniyatini yaratdi.

Shu sababli 1987 yil sentyabr oyida «Kupers va Laybrend» va «Prays Vaterxaus» kompaniyalari bazasida yangi auditorlik xoldingi tashkil bo'ldi. «KPMG» va «Ernst end Yang» kompaniyalari ham qo'shildi va natijada 1996 yilda ularning umumiy daromadi (15.9 mlrd. dol.) «Kupers va Laybrand» va «Prays Vaterxaus» xoldingi daromadlaridan (11.8 mlrd. dol.) oshib ketdi.

Sobiq oltilik tarkibiga kirgan firmalar ichida o'zgarishlardan «Artur Andersen» va «DTT» firmalari chetda qoldi. Shuni alohida qayd etish kerakki, auditorlik xizmatlari bilan birga maslahatlar berish bozori ham uzviy bog'liq, 90-yillarda bu sohada daromadlar 10 dan 125 mlrd. dollar o'rtasida tebrangan. Katta auditorlik firmalari yirik ishbilarmon maslahatchilar hamdir. Sof auditorlik daromadi 50-55% tashkil qildi, qolgan qismi asosan soliq va tadbirkorlik sohasidagi maslahatchilarga to'g'ri keladi.

Hozirgi kunda konsalting faoliyati ko'proq ma'lumot texnologiyalari va ma'lumot menejmentiga qaratilgan. Umuman turli mamlakatlarda, shu jumladan O'zbekistonda ham audit amaliyoti va tashkil qilinishi o'z xususiyatlariga ega. 1-jadvalda turli davlatlarda auditning tashkil qilinishini taqqoslashga harakat qildik.

Miqdoriy o'lash mumkin bo'lgan ma'lumot turli shaklda bo'lishi mumkin. Masalan, moliyaviy hisobot, xo'jalik mablag'lari va ularning ish jarayonidagi harakatlarni natura holda ifodalash, ma'lum bir mahsulotni ishlab chiqarish uchun sarflangan vaqt birligi, alohida shaxsning soliq deklaratsiyasi, kontraktlarning summalari va hokazo. Bu ma'lumotlarni baholash mezonlari ham turlicha bo'ladi. Masalan, qayta ro'yxat qilish usuli bilan moddiy boyliklarning saqlanishini aniqlash yoki g'azna hisobotlar

auditi yordamida pul mablag'larining o'z vaqtida kirim qilinishi, samarali va maqsadga muvofiq ishlatilishini tekshirish mumkin. Foydalaniladigan mezonlar auditning maqsadidan kelib chiqadi.

Xo'jalik tizimi - xo'jalik tizimiga ko'p hollarda yuridik shaxslar, ya'ni korporatsiya, davlat muassasasi, jamiyat-birlashma, xususiy korxonalar kiradi. Ayrim hollarda xo'jalik tizimini bo'linma, sektor, tsex va ayrim olingan shaxslar ham ifodalashi mumkin. Auditorlar javobgarligi chegaralarini belgilashda xo'jalik tizimini aniqlash bilan birga audit davrini ham aniqlab olish zarur bo'ladi. Ko'p hollarda bu davr 1 yilga teng bo'lishi yoki undan ham oshishi mumkin. Tekshirish davrini belgilashda oxirgi o'tkazilgan xolis audit xulosasi berilgan hisobot davridan tekshirilishi kerak bo'lgan hisobot davrigacha oraliq olinadi.

1-jadval

Turli mamlakatlarda auditning tashkiliy tavsiflari

Mamlakat	Ko'rsatkich		
	Auditning asosiy maqsadi	Auditorlik faoliyatini tartibga soluvchi organlar	Professional Auditor kadrlar tayyorlash tizimi
Angliya	Buxgalleriya hisobining haqqoniyligini nazorat qilish, hisobot tizimi va korxonaga moliyaviy hisoboti to'g'risida fikr bildirish	Diplomlangan buxgalter va auditorlar qo'mitasi	Diplomlangan buxgalter va auditorlar qo'mitasi

Frantsiya	Iqtisodning nodavlat sektorida moliyaviy hisobotlar haqqoniylikining tashqi moliyaviy nazorati	1. Buxgalter- ekspeditor organi 2. Taftishchilar milliy palatasi	1. Buxgalter-ekspeditor organi 2. Taftishchilar milliy palatasi
AQSh	Xolis auditorlar tomonidan moliyaviy hisobotni tekshirish va ekspert-konsultativ faoliyat	1. Auditorlar uyush-masi federatsiyasi 2. Ichki taftishchilar instituti 3. Buxgalterlar instituti	1. Diplomlangan auditorlar instituti 2. Ichki auditorlar instituti
Shvetsiya	Kompaniyalar, korxonalar, banklar, tashkilotlar moliyaviy hisobotini va xo'jalik muomalalarini buxgalteriya schyotlarida aks ettirilishini tekshirish	1. Auditorlik faoliyati komissiyasi 2. Auditorlarning Shvetsiya jamiyati (SRS)	1. Auditorlik faoliyati bo'yicha komissiya 2. Auditorlar malakasini oshirish instituti (UPEB) 3. Auditorlarning Shved jamoasi
Rossiya	Buxgalteriya hisobotlarini RF qonunchiligiga mosligini mustaqil buxgalteriya ekspertizasi orqali aniqlash	RF prezidenti huzuridagi auditorlik faoliyati bo'yicha kommissiya, SALA MF va RF MF, Rossiya auditorlar palatasi	SALAK MF va RF MF oquv-metodik markazi
O'zbekiston	Moliyaviy hisobot va boshqa moliyaviy axborot to'g'riligi hamda qonun hujjatlariga mosligini aniqlash maqsadida xo'jalik yurituvchi sub'ektning moliyaviy hisobotini va u bilan bog'liq moliyaviy axborotni tekshirish	1. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi 2. Buxgalterlar va auditorlar assotsiatsiyasi 3. O'zbekiston Respublikasi auditorlar palatasi	1. Buxgalterlar va auditorlar assotsiatsiyasi 2. O'zbekiston Respublikasi auditorlar palatasi

Manba: Auditorlik faoliyatining xalqaro standartlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Dalillarni yig'ish va baholash - dalillar bu son ko'rsatkichlari bilan ifodalangan ma'lumotni belgilangan mezonlarga mosligini aniqlash uchun auditor foydalanadigan manbalardir. Dalillar turli shaklda bo'lishi mumkin, jumladan mijozlarning og'zaki javoblari, kontraktlar, auditorning shaxsiy kuzatishlari. Muhimi audit oldidagi maqsadga erishish

uchun dalillar sifatli va yetarli darajada to'planishi shart bo'lib, bu auditning asosiy qismlardan hisoblanadi.

Yetarli bilimga ega vakolatli shaxs - auditor belgilangan mezonlarni to'g'ri tushinishi uchun yetarli bilimga ega, dalillarning shakli va miqdorini bilish uchun vakolatli ma'sul shaxs bo'lishi kerak. Shu bilan birga auditor mustaqil bo'lmog'i darkor.

Mutloq mustaqillikka erishish qiyin, albatta, lekin unga harakat qilinadi. Hatto auditorning xizmatlari tekshirilayotgan kompaniya tomonidan to'lanayotganiga qaramay, u to'la mustaqilligini saqlab qoladi va tekshirish natijalariga ishonch hosil qilishi mumkin. Lekin auditor shu kompaniyaning boshqaruv tizimiga kirsa yoki shu kompaniyaning xizmatchisi bo'lsa - bu ichki audit bo'lib, mustaqillik chegaralangan bo'ladi.

Fikrlar berish - tekshirish natijalari auditorlik xulosalarida o'z aksini topadi. Xulosalar turlicha bo'lishi mumkin, lekin doimo ular foydalanuvchiga miqdoriy ma'lumot belgilangan mezonlarga qay darajada mos kelishini yoritib berishi kerak. Xulosalar shakli jihatidan ham farq qiladi, ya'ni moliyaviy hisobot bilan bog'liq bo'lgan texnik xulosalardan tortib, ma'lum shaxslar uchun tayyorlangan oddiy og'zaki xulosalargacha. Auditorlik xulosalarini tayyorlash bu tekshirish jarayonining so'nggi bosqichidir.

Yuqorida keltirilgan tushunchalar audit nima degan savolga to'la javob beradi. Buni aniqroq ochib berish uchun quyidagi 2-jadvalda umumlashtirib ko'rsatish mumkin.

Auditning asosiy tushunchalari

Tushuncha	Mohiyati
Miqdoriy baholashga moyil ma'lumot	Auditning maqsadidan kelib chiqib tekshirish uchun olinadigan ma'lumot
Xo'jalik tizimi	Audit o'tkazish chegaralari
Dalillar yig'ish va baholash	Audit o'tkazish usullarini qo'llash va yetarli isbot olish
Etarli bilimga ega, vakolatli mustaqil shaxs	Tekshirish o'tkazayotgan shaxsning bilimi va o'z kasbi ustasi ekanligi
Fikrlar berish	Olingan natijalar haqida ma'lumot berish

Manba: Muallifning ilmiy-tadqiqotlari asosida tuzilgan

Keltirilgan ta'rif auditga berilgan umumiy ta'rif bo'lib, mulkning turli ko'rinishlari mavjud sharoitda auditning turlarini aniqroq o'rganib chiqish zarurligini uqtiradi.

Auditlik nazoratining quyidagi turlari farqlanadi: operatsion audit, moslik auditi va moliyaviy hisobot auditi.

Operatsion audit - iqtisodiy samaradorlik va uning mezonini bo'lgan to'la mehnat unumdorligiga baho berish maqsadida xo'jalik tizimi bo'g'inlari faoliyatini tekshirishni o'z ichiga oladi. Audit tugatilgandan so'ng boshqaruvchiga aksariyat hollarda xo'jalik muomalalarini takomillashtirish borasida yo'l-yo'riqlar ko'rsatiladi.

Boshqaruv samaradorligi xo'jalik tizimining turlicha bo'lishiga bog'liqligi sababli aniq operatsion auditni ifodalash mushkul. Masalan, biron-bir tashkilotda qimmatli qog'ozlarni sotib olgandan ko'ra ko'chmas mulk xarid qilish samaraliroqligi aniqlanib, tegishli maslahatlar berilsa, boshqa korxonada umumiy mehnat unumdorligiga ta'sir qiluvchi omillar o'rganilib, ishlatilmayotgan zahiralardan foydalanish yo'llari ko'rsatiladi.

Operatsion auditda tekshirish faqatgina buxgalteriya hisobi bilan chegaralanmaydi, balki boshqaruv tizimi, ishlab chiqarish va mehnatni tashkil qilish, komp'yuter muomalalari algoritmini takomillashtirish, marketing va umuman auditorning mutaxassisligidan kelib chiqib, turlicha sohalarni qamrab olishi mumkin.

106500

65.053

ISBN: 978-9943-13-902-2

9 789943 139022